

ПРОДУКТИВНА ЗАЙНЯТІСТЬ ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ ПОЄДНАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядається залежність ефективності виробничої зайнятості і соціального і економічного розвитку.

В статье рассматривается зависимость эффективности производственной занятости и социального и экономического развития.

The dependence of production employment efficiency and social and economic development is considered in this article.

Актуальність статті

У законодавстві України зайнятість населення визначається як трудова діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, що не суперечить чинному законодавству і, як правило, приносить заробіток (трудоий дохід).

Громадянам України, громадянам інших країн та особам без громадянства, що проживають в Україні на законних підставах, належить виключне право розпоряджатися своїми здібностями та можливостями до продуктивної, творчої праці. Примушення до праці у будь-якій формі забороняється, якщо інше не передбачено законом. Держава мотивує, стимулює, заохочує зайнятість, пов'язану із задоволенням суспільних потреб, пропагує повагу до людини праці [1–5].

Можливість займатися продуктивною працею, забезпечення зайнятості – основна сполучна ланка між досягненням економічного зростання і створенням можливостей для розвитку суспільства. Під «зайнятістю» розуміються способи отримання засобів існування, а не лише оплачувана робота. З точки зору створення можливостей для соціального розвитку зайнятість важлива як трудова діяльність в широкому сенсі слова.

Тому **метою** даної статті є обґрунтування і визначення продуктивної зайнятості як основи соціального розвитку і економічного зростання країни.

Виклад основного матеріалу

В цілому трудова діяльність, процес зайнятості, ринок праці виступають сполучною лан-

кою між економічним зростанням та соціальним розвитком (як це зображено на рис. 1).

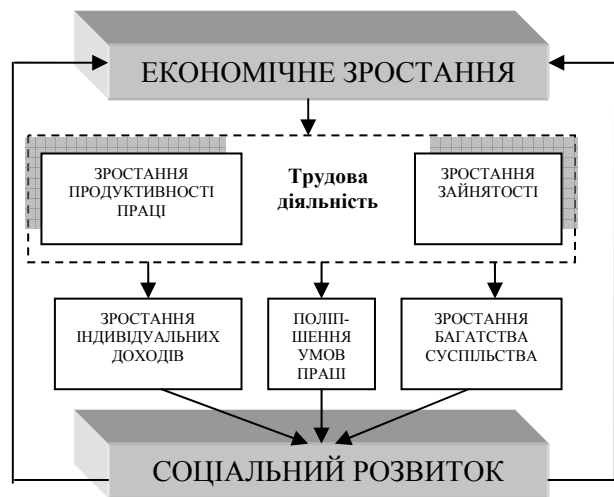

Рис. 1. Взаємозв'язок економічного зростання та соціального розвитку

Процеси, що відбуваються в трудовій сфері, і параметри, які їх характеризують, необхідно з точки зору соціального розвитку розглядати не лише як одну з позицій, що описує життєві стандарти людини, але і як важливий елемент системи, яка забезпечує цей розвиток. Без трудової діяльності для суспільства не може бути соціального розвитку, тому що зникають матеріальна основа цього розвитку і стимули, що забезпечують у майбутньому затребуваність результатів цього розвитку.

Соціально-економічні зрушення, що відбуваються в нашій країні, вимагають постійного відслідковування та внесення змін до існуючої правової бази державного регулювання трудових відносин.

Посилення ролі держави у сфері зайнятості дозволить прискорити перехід України до єв-

ропейських стандартів, вимог інформаційного суспільства, моделі інноваційного розвитку, підвищення ефективності соціально-орієнтованого ринкового господарства. Для реалізації політики у сфері зайнятості держава має забезпечити таку систему пріоритетів: наближення державних стандартів зайнятості до стандартів Європейського Союзу; проведення попередньої експертизи проектів нормативно-правових актів щодо їх впливу на рівень і ефективність зайнятості; підвищення попиту на працю в галузях економіки, що потребують робочої сили вищої та середньої кваліфікації і здатні забезпечити її продуктивне використання, а також активне запровадження прогресивних систем оплати праці; зростання якості національної робочої сили, її конкурентоспроможності, розвиток трудового потенціалу; обмеження рівня пропозиції праці в нерентабельних, неперспективних сферах господарювання, з важкими умовами праці, екологічно небезпечних; упередження застійних форм безробіття і неформальної зайнятості, які зумовлюють декваліфікацію населення і посилюють соціальну напругу в суспільстві; оптимізація процесу вивільнення і перерозподілу робочої сили з метою мінімізації соціальних втрат і нейтралізації можливих негативних економічних наслідків; мобілізація організаційних, технологічних, соціально-економічних резервів на загальне зниження трудомісткості виробничих процесів, перш за все на основі їх технологічного оновлення [2].

Таким чином, завдання поєднання економічного зростання і соціального розвитку може бути сформульоване як завдання забезпечення економічного зростання, яке супроводжується створенням нових економічно ефективних робочих місць, що розширює можливості зайнятості. Але опосередковуюча роль зайнятості між економічним зростанням і соціального розвитку не така однозначна. Існують такі проблеми:

По-перше, економічне зростання може досягатися двома шляхами: за рахунок залучення до економічної діяльності додаткових працівників і за рахунок інтенсивнішого використання тієї ж кількості економічно активного населення, тобто екстенсивним або інтенсивним шляхом розвитку. Очевидно, що в другому випадку збільшення суспільного багатства здійснюється шляхом зростання продуктивності праці. У цьому випадку вигоди, одержувані від збільшення економічної ефективності і суспільного багатства, можуть діставатися тій же (чи навіть меншій) кількості членів суспільства і вплив

такого економічного зростання на соціальний розвиток буде суперечливим, якщо здобутки людей, що виграли при такому сценарії розвитку, виявляться меншими, ніж втрати тих, що програли.

По-друге, саме по собі збільшення зайнятості без підвищення ефективності суспільного виробництва не є самоціллю і може обмежувати можливості соціального розвитку через скорочення вільного часу, необхідного людині для розвитку, особливо за умови невільно обраної зайнятості. Важливим показником, що характеризує розширення можливостей у трудовій сфері для соціального розвитку, тобто показником, що демонструє відносне збільшення доступу до трудової діяльності, може служити співвідношення темпів росту зайнятості і темпів росту економічно активного населення.

У цілому з урахуванням екстенсивних і інтенсивних факторів економічне зростання залежить від динаміки рівня зайнятості, продуктивності праці і чисельності економічно активного населення. Зміна рівня зайнятості саме і відображає коефіцієнт розширення можливостей. Економічне зростання може досягатися як шляхом розширення можливостей, так і шляхом зростання продуктивності праці. На збільшення можливостей працевлаштування позитивно впливає збільшення ВВП на душу населення, тобто зростання продуктивності праці, але збільшення доходів не означає автоматичного розширення можливостей працевлаштування. Показники розширення можливостей в країнах зі схожими показниками темпів зростання доходу на душу населення відрізняються один від одного. Іншими словами, однакові показники розширення можливостей можуть бути досягнуті в умовах і швидких, і повільних темпів зростання продуктивності праці.

Ідеальний сценарій виглядає так: стійке економічне зростання веде до розширення можливостей, сприяючи скороченню безробіття, збільшенню продуктивності праці й підвищенню доходів усе більшої частки працюючих. Якщо ж економічне зростання не супроводжується збільшенням числа робочих місць, збільшення доходів і підвищення продуктивності праці приносять користь лише тим, хто має роботу, а в цілому відзначається зростання безробіття і збільшення розриву між зайнятими і безробітними.

Таким чином, важливу роль у забезпеченні того, щоб економічне зростання супроводжувалося розширенням можливостей зайнятості і сприяло соціальному розвитку, відіграють не

тільки темпи такого зростання, але і чинники, за рахунок яких воно досягається і які впливають на кількість і характеристики створюваних робочих місць.

В прагненні до досягнення економічного зростання державам доводиться робити вибір між зростанням, що забезпечує можливості працевлаштування більшої кількості та кращої якості, і зростанням, яке забезпечує тільки щось одне. Не існує універсального рецепту для одночасного досягнення і економічного зростання, і розширення зайнятості в рамках орієнтованої на забезпечення зайнятості стратегії зростання.

Однак звернення уваги на працездатні галузі, де зайняті працівники з низькою кваліфікацією, не сприяє зростанню продуктивності праці та підвищенню доходів. Залежно від ситуації на різних рівнях розвитку, найбільшим потенціалом у створенні нових робочих місць можуть володіти найрізноманітніші галузі.

Економічне зростання останніх років в Україні створює передумови для створення нових та реконструкції існуючих робочих місць з метою зменшення частки робочих місць із важкими та шкідливими умовами праці, забезпечення сучасного технологічного рівня виробництва, захисту навколишнього середовища. Створення нових робочих місць через чітко спрямовані інвестиції має стати пріоритетним напрямком і рушійною силою розвитку вітчизняних галузей економіки та регіонів. Але для прискорення цих процесів потрібні стимулюючі механізми, зокрема, спрямовані на реконструкцію робочих місць, вкладання коштів приватного інвестора відповідно до визначених державою пріоритетів регіонального та галузевого розвитку тощо. Необхідно створити передумови для істотного підвищення мобільності робочої сили – професійної, соціальної, територіальної – шляхом належної професійно-освітньої підготовки відповідно до поточних та перспективних вимог економіки та створення реального ринку житла.

Відповідно необхідно: оновити Законодавство України про зайнятість населення; створити механізм пільгового кредитування створення нових робочих місць на визначений термін та відповідно до кількості створених робочих місць; запровадити систему дотацій підприємцям на створення нових робочих місць; розширити практику державного замовлення; створити систему дієвих субсидій підприємцям на працевлаштування безробітних, передусім із соціально вразливих верств населення та тих,

хто не має роботи понад 6 місяців; організаційно та інформаційно підтримувати самозайнятих та підприємців, забезпечити консультативне, інформаційно-рекламне обслуговування новостворених підприємницьких структур; сприяти активізації діяльності об'єднань підприємців для захисту своїх інтересів і здійснення спільних заходів.

Взаємовплив зайнятості/соціального розвитку і економічного зростання багатоплановий і неоднозначний. Але забезпечення повної продуктивної зайнятості, безперечно, є потужним і однозначно позитивним чинником як економічного зростання країни, так і розширення можливостей соціального розвитку. У сфері забезпечення гідної та продуктивної зайнятості, що сприяє реалізації ідей соціального розвитку, важливим є прискорення адаптації населення до нових вимог ринку праці, що формуються під впливом світових інтеграційних процесів. Зусилля органів державної влади мають концентруватись на підвищенні гнучкості та розвитку інфраструктури ринку праці, формуванні дієвих стимулів до створення робочих місць, забезпеченні гарантій зайнятості працівників у процесі приватизації та реструктуризації підприємств, сприянні розвитку малого бізнесу, підтримці підприємництва і самозайнятості населення, удосконаленні системи підготовки кадрів, розширенні практики оплачуваних громадських робіт.

Повна продуктивна зайнятість населення – найважливіший фактор економічного зростання, котрий визначає рівень і якість життя населення. Повну зайнятість в економіці визначається як стан економіки, коли усі бажаючі і здатні працювати забезпечені достатніми видами і обсягами робіт. Продуктивна (повноцінна) зайнятість – зайнятість населення, завдяки якій за допомогою продуктивної праці в безпечних і здорових умовах створюються суспільно корисні ресурси й блага, а сам працівник отримує доходи, що дають йому можливість відтворювати і розвивати необхідні для праці якості та мати життєвий рівень, достатній для себе і своєї сім'ї.

Саме тому активну політику зайнятості ми розглядаємо як один з головних інструментів вирішення економічних і соціальних проблем сучасного українського суспільства і розширення можливостей соціального розвитку. Тому активна політика зайнятості має стати пріоритетом як економічної, так і соціальної політики держави. Активна політика зайнятості – це комплекс заходів, спрямованих на розширення

попиту на продуктивну працю з безпечними і здоровими умовами та оплатою відповідно до законодавства, на поліпшення якості та конкурентоспроможності національної робочої сили, скорочення безробіття, запобігання довготривалого, застійного, масового безробіття, якнайшвидше добровільне залучення безробітних до активної праці (допомога у працевлаштуванні, сприяння створенню робочих місць, сприяння в перепідготовці, самозайнятості, профконсультування тощо).

На подальшу перспективу основною метою політики зайнятості повинно стати досягнення структури зайнятості постіндустріального типу, для якої притаманним є збільшення чисельності та частки осіб, зайнятих у сфері послуг, передусім в інформаційному секторі економіки.

Активні методи підтримки ринку праці передбачають діяльність держави, спрямовану на скорочення рівня безробіття як такого, тобто на забезпечення можливості реалізації своєї трудової активності всім громадянам, а відповідно на забезпечення повної зайнятості всього трудоактивного населення країни. Оскільки головною причиною безробіття є невідповідність пропозиції робочої сили потребі в ній, активна політика спрямована на подолання (або принаймні зменшення) цієї незбалансованості.

Отже, активна політика має складатися із заходів, спрямованих на: збільшення попиту на робочу силу з боку як приватного, так і державного сектору економіки; підвищення конкурентоздатності робочої сили та забезпечення якісної відповідності робочої сили і робочих місць (в просторі і в часі); поліпшення процесу працевлаштування.

Велике значення в рамках активної політики зайнятості для поліпшення процесу працевлаштування має наявність та повнота інформації в службах зайнятості щодо наявних вакансій. Світовий досвід доводить, що для стимулювання надання підприємцями відповідної інформації ефективним є застосування таких механізмів, як можливість на пільгових умовах публікувати рекламу в засобах інформації, що належать службам зайнятості, або розмішувати її в приміщеннях служб тощо [6].

Ще одним елементом активної політики є організація громадських робіт, яка передбачає створення додаткових робочих місць, але вона забезпечує певною мірою квазі-зайнятості, оскільки жодна людина не сприймає свою участь в громадських роботах як нормальну трудову діяльність. Практично всі розглядають її як можливість одержання доходів, вищих за

звичайну допомогу по безробіттю. Тому організацію громадських робіт можна розглядати як проміжний елемент між активною та пасивною політикою.

Сприяння самозайнятості населення як напрям активної політики ринку праці виявив свою високу ефективність передусім в умовах економічної кризи і відповідної обмеженості доступу до найманої праці. Допомога в організації власної справи досить поширена в економічно розвинених країнах. Коли це стосується безробітних, по суті, допомога у відкритті власної справи означає оплату урядом створення самими безробітними собі роботи замість компенсації доходів, втрачених внаслідок відсутності роботи.

Однією з основних проблем ринку праці, критерієм ефективності його функціонування є ступінь якісної збалансованості між пропозицією робочої сили та попитом на неї, тобто відповідність за професійно-освітньою підготовкою, статтю, віком, рівнем працездатності тощо. У вирішенні цієї проблеми велике значення має професійна підготовка та перепідготовка робочої сили, яка здійснюється цілим рядом структур, як приватних, так і державних. У контексті забезпечення якісної збалансованості пропозиції робочої сили і попиту на неї першочергове значення має підготовка та перепідготовка економічно активного населення за професіями, яких потребує економіка країни, й у відповідності з її вимогами щодо кваліфікації.

Висновок

Причини ключового значення проблем зайнятості з погляду концепції соціального розвитку можна узагальнити так:

1. Трудова діяльність людини дозволяє їй самостійно забезпечити необхідні для гідного існування доходи, які можуть бути спрямовані на індивідуальний соціальний розвиток, на інвестиції в освіту, зміцнення здоров'я, на підвищення якості життя.

2. Трудова, і в цілому економічна діяльність дозволяє кожному реалізувати накопичений людський капітал і створює стимули для одержання освіти й інших приватних інвестицій у суспільно-соціальний капітал, у тому числі у людський капітал майбутніх поколінь.

3. Нормально й ефективно функціонуючий ринок праці, надаючи більшості працездатних роботу і доход, дозволяє державі, чий бюджетні можливості завжди обмежені, зосередитися на

підтримці і захисті окремих соціально вразливих і непрацездатних категорій громадян і, таким чином, забезпечити більшу рівність можливостей для соціального розвитку всіх громадян.

4. Високий рівень зайнятості в умовах ефективного виробництва забезпечує не тільки стабільність індивідуальних доходів, але і зростання податкових надходжень до державного бюджету і сукупних доходів суспільства, створюючи можливості для виробництва більшої кількості суспільних благ, що сприяють соціальному розвитку.

5. Трудова діяльність багато в чому визначає процес соціалізації особистості, формує ціннісні установки й орієнтації, перешкоджає формуванню і поширенню девіантної і криміногенної поведінки.

6. Високий рівень економічної активності в працездатному віці приводить до того, що виробниче середовище стає навколишнім середовищем багатьох людей протягом тривалого періоду життя, тому умови праці в найширшому розумінні визначають якість трудового життя і, відповідно, умови і стандарти життя людей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Закон України від 05.10.2000 № 2022-III «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про заробітну плату та негайні заходи щодо ліквідації найгіршої форми дитячої праці» // www.liga.net
2. Закон України від 05.10.2000 № 2022-III «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 105 про скасування примусової праці» // www.liga.net
3. Закон України «Про сприяння продуктивній зайнятості населення» // <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Закон України від 17 листопада 1992 року № 2787-XII і від 21 листопада 1997 року № 665/97-ВР «Про зайнятість населення» // Відомості Верховної Ради України, 1993. – № 2. – Ст. 3; 1998. – № 11. – Ст. 44.
5. Закон України від 19.06.1997 № 374/97-ВР «Про внесення змін до кодексу законів про працю» // <http://alpha.rada.gov.ua>
6. Праця України у 2002 році: Статистичний збірн. // Держкомстат України. – № 6 – 1-21/204. – К., 2003. – 413 с.
7. Петрова І. Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання. – К.: Таксон, 1997. – 296 с.

Надійшла до редколегії 24.04.2008.